

SJEĆANJA ADA KABILJA

Ja sam dotjeran u logor Jasenovac u oktobru 1941, kao i većina Jevreja iz mog mjesta, iz Visokog. Po dolasku na stanicu, mi smo mislili da idemo negdje na rad u Njemačku ili bilo gdje. Medjutim, došli smo u Jasenovac. Sa stanice su nas sproveli u Tabor. Tamo su nas detaljno pregledali, oduzeli sve što imamo i odatle otjerali u logor Jasenovac II. To je bilo nekoliko kilometara od Jasenovca u Lonjskom polju. Tu je bilo nekoliko baraka ograđeno žicom. Već putem dok smo išli ka logoru oni su nas ubijali, tako da mnogi do logora nisu ni došli. Mi smo već ocjenili da tu nešto nije u redu i da će se to teško izdržati. Kad smo došli u taj logor smjestili su nas u barake. Odatle se uglavnom išlo na rad. I to, išlo se na rad u šumu, na sječu drva ili na Nasip. Nije se znalo šta je gore i šta je teže. Medjutim, ipak je bilo bolje ići u šumu na rad, nego na Nasip. Na Nasipu /za koga ste vjerovatno čuli/, radilo se na najprimitivniji način: lopatama. Rijetko je bilo tački za prevoženje. Tu se masovno ubijalo. Ujutro bi mi rano pošli na posao, još po mraku. Primiš jedan krompir ili ne primiš, nešto rijetke supe, cio dan budeš tamo, opet donesu po jedan krompir ili ne donesu. To je bila hrana za cio dan do naveče. Naveče se vratiš, udješ u baraku, legneš, ne skidaš se. Ujutro opet na posao. I tako smo radili možda jedan mjesec dana ili nešto manje. Na našu sreću naidje velika voda, jer je to bilo podvodno zemljište u blizini Save. Odatle su nas premjestili u Jasenovac. To je bio logor I, oni su ga tako zvali. Tu je postojala Ciglana, Pilana i neke druge radionice. I opet se odatle išlo tako na rad na Nasip ili u šumu. I tu sam ostao sve do kraja te godine. Ono što mi je najteže ostalo u uspomeni u tom Jasenovcu, to su bili, što je i Božo pomenuo, nastupi. Ništa nije bilo teže nego kad pozove na nastup. To je bio zbor. Ideš teško, jer znaš: odabiraće za ubijanje. Ako ne ideš, opet te po logoru hvataju. Znači ne znaš šta je gore. I onda kada nailazi Ljubo Miloš ili neki drugi pored tebe i kada bira koga će ubijati, tebi izgleda kao da si neki div, da on ne može proći pored tebe, a da tebe ne odabere. Medjutim, kada on prodje i kad vidiš da je prošao, onda opet spadneš i vratiš se na onu mjeru na kojoj si bio. To su bili momenti koji su ostali najteži. Krajem 1941. i početkom 1942. po logoru najedanput čujemo, da biraju zanatlije,

radnike i sve one koji se jave. Hoće da ih vode za Gradišku. Oni su nas i ranije isto tako pozivali na neke radove, međjutim odvodili su na ubijanje. Do tih radova nije se nikad stizalo. Ali, obzirom na teškoće i sve ono što je bilo, nas većina se javi na radove, bez obzira što nismo zanatlije. Misliš priključuješ se nekoj grupi i tako ćeš otići. I stvarno, 1942. negdje oko 6. januara, nas sprovedu u Staru Gradišku. Dolaskom u Staru Gradišku, stvarno kao da je skoro svima svanulo. Došao si u kaznionu, došao si u zgrade. Sad već imaš određeno mjesto, imaš sobe, imaš nešto, izgleda ti kao neki red, kao nešto određeno. I stvarno smo osjetili kao nešto da je bolje. Tu su nas raspoređivali po strukturama kako se ko javljao. Ko je krojač - krojač. Ko je obućar - obućar. Tako je bilo i za druge poslove. Međjutim, pošto ja nisam bio ni jedno ni drugo, javio sam se na Ekonomiju. Tamo na Ekonomiji radili smo razne poslove, kako se moglo raditi. Jedno vrijeme sam radio na utovaru i istovaru sa kočijašima. Kasnije sam došao za gvinjara. Međjutim, kad sam tu došao već je bilo bolje. Što se kaže, rodio sam se, zato što sam hraneći svinje imao i ja šta da jedem, a i svi oni ostali koji su bili sa mnom. U svinjcu sam ostao duže vremena, mada ja sa svinjama nisam nikada radio, kao ni ostali Jevreji. Ipak ja sam bio dobar svinjar, dobro sam naučio, dobro sam radio, dobro smo prolazili, a i dobro sam se branio.

Evo sad nekoliko detalja iz Gradiške. Većina preživjelih drugova bili su tu. Bilo je momenata kada je izgledalo da će se to sve preživjeti, da će biti dobro. Imali smo i hrane, čak smo neko vrijeme imali i neke priredbe, igrali smo i utakmice. Na taj način su nas zavaravali da će nam sve dobro biti. Međjutim, bilo je grupa zatvorenika komunista koje su dotjerivali i stavljali ih u samice, gdje su ih držali dok nisu od gladi i poumirali. Ispričaće jedan detalj o samicama. Velika je razlika između samice i logora. Kada si u logoru, ti si zatvoren, ali nisi sam. Iz samice svako veče odvode, ubijaju itd. Tako je bio slučaj da su dvojica pravoslavaca iz Osijeka jednog dana uhvaćeni kako krađu kukuruz. Uhvate ih ustaše i stave u samicu, a u samici su bili bez hrane. Oni su bili, ne znam tačno, desetak - petnaest dana skoro bez ikakve hrane i jedan dan jedan od njih običnom kašikom od jela napravi rupu na samici kaznionu. To je kazniona, to nije obična zgrada, pa su se posle svi čudili kako je on to mogao da običnom kašikom napravi toliku rupu. I pobjegoše. Ali, pobjegoše u logor, jer nisu mogli dalje. I pošto su znali da kod mene u svinjcu ima hrane, jedan od njih došao je kod mene u svinjac. Stvarno je strašno izgledao. On je počeo da jede onaj napoj koji sam ja spremao za svinje. Međjutim, meni je čovjeka bilo žao i rekao sam: "Nemoj to da jedeš" i ja mu dadoh svoj doručak. Posle malo vremena najedamput ga nema. Kasnije evo ustaša, pitaju da li znam nešto, da su pobjegla dvojica iz

samica. Ja rekoah: "Pojma nemam". Medjutim, oni ga nadju kod mene u svinjcu. I mene s njima zatvore, i to u istu samicu. Kako koji ustaša dolazi gleda njih, i čudi se kako je mogao običnom kašikom da napravi rupu u samici. A mene tuku, zato što sam im ja pomogao da pobjegnju. Medjutim, uz pomoć drugova iz logora i mog brata, mene puste odatle u drugu samicu. Ja sam već bio kao da sam se rodio, a kada sam iz te samice izašao pa se ponovo vratio u logor, u svinjac, eh onda sam ja već bio kao na slobodi. I sve sam tako bio do 1943, kada su ponovo počeli vraćati u Jasenovac. Tada su i mene ponovo vratili u Jasenovac. Po povratku odrede me u Mincovu grupu. To je bila jedna grupa koja je radila na utovaru i istovaru sa lada. Mi smo bili na lađi. Čuli ste sigurno za Bluma, inženjera. On je isto bio zatočenik i konstruisao je jedan brod. Mi smo tu radili. Utovarivali smo pjesak, šoder, drva, žito, sijeno i sve šta je bilo. Svaki dan smo išli na posao ujutro, naveče se vraćali. Hrane smo nešto imali, jer smo obično išli vani, pa smo često kukuruz tovarili. Uvijek bi nešto ukrali i imali. Nama bi najosnovnije bilo izjutra vidjeti s kim ideš, koje su ustaše. Jer obično ako je nas dvadeset i njih je dvadeset. Ako je ustaša od Dervente, ili ako je ustaša Hercegovac, onda smo znali da će taj dan biti i batina i mrtvih, da se pola neće vratiti itd. Medjutim, ako bi bio ustaša Zagorac, eh onda smo znali da će tog dana biti bolje. Znači, to nam je bilo osnovno kad dolaziš na kapiju; gledaš ko će te primiti, s kim ćeš ići. Tako je sve bilo do 1944. Godine 1944, nas jednu grupu od 20 zatočenika odrede da idemo raditi isto sa lađom na utovaru i istovaru u Jablanac. To je bilo jedno srpsko selo između Jasenovca i Gradiške, koje je bilo pusto, jer srpska sela su sva bila iseljena. Tamo je nas 20 radilo, a nad nama je bilo 20 ustaša. Mi smo, još ranije razmišljali kako bi pobjegli, jer smo vidjeli da kraja nema. Medjutim, nikad nije moglo nas dvadeset ljudi da se složi kako bismo bježali i kako bi to uspjeli. Medjutim, jednom ujesen, to je bio kraj septembra, dodje jedna grupa ustaša iz Jasenovca lađom. Mi smo utovarivali drva i sijeno. Ustaše, koje su bile sa nama zažele da pređu na drugu stranu, a druga strana je bosanska i na toj strani selo Orahovo. To je muslimansko selo, koje je bilo cijelo vrijeme naseljeno, jer ga nisu ustaše nikada dirale, a ni partizani ga nisu nikada dirali. Oni su htjeli da predju na drugu stranu da bi tamo pili rakiju, jer je bila jesen, a šljive su bile rodile. I nas trojicu odrede da ih prevezemo. Mi smo vozili čamac; to je bio dosta veliki čamac gdje je moglo 40 - 50 ljudi da se ukrca. Nas dvojica smo veslali, jedan je krmanio. Kad smo ih povelili na onu stranu počela je da pada jaka kiša, sve su ustaše otišle u selo da piju, a jedan ustaša je ostao s nama, koji je trebalo i da nas vrati. Oni nas nikad nisu htjeli ostavljati u selu da i mi budemo tamo, jer su ostajali skoro cio dan. Jedan ustaša mladić vraćao se s na-

ma. Kada smo pošli nazad, nas dvojica koji smo veslali, neki Uzeir iz Tuzle i ja, dogovorimo se da bježimo. Kada sam ga upitao: "Hoćemo li Uzeire?" On je odmah shvatio o čemu se radi i reče: "Hoćemo". Onome koji je bio pozadi, a to je bio neki Sremac Aco, rekao sam: "Aco, hajde da se promenimo, ja sam se umorio, hajde ti malo da veslaš". On se možda sjetio, a možda se nije sjetio o čemu se radi, i pristao je. I kako smo se nas dvojica menjali, a onaj ustaša bio na sredini, uhvatio sam ustašu za vrat i oborio ga. Počeli smo ga gušiti i bacili smo ga u Savu. Iskočismo iz čamca, preplivamo do Orahova, uz samo selo u Prosaru i kad smo došli do same Prosare primete nas ustaše sa slavonske strane i počnu pucati na nas. Medjutim, kako smo mi bili blizu šume, a oni su bili daleko, uspjeli smo da udjemo u šumu. Kroz dva sata smo bili kod partizana.

17. februar 1972. godine
Beograd

Ado Kabiljo